

KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA MOLIYAVIY HISOBOTNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

MODERN TRENDS IN THE FORMATION OF FINANCIAL REPORTING IN THE CORPORATE GOVERNANCE SYSTEM

¹Djumanov Saitmurod
Alibekovich,
²Xomitxonov Jobirxon
Dovudxonovich

¹Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, "Moliyaviy hisob va hisobot"
kafedrası dotsenti, ²Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Mazkur maqolada korporativ boshqaruv tizimining murakkablashuvi hamda iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi sharoitida buxgalteriya hisobotining rivojlanish yo'nalishlari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Unda hisobotning an'anaviy ko'rsatkichlar majmuasi doirasidan chiqib, manfaatdor tomonlar o'rtasida samarali axborot almashinuvi vositasiga aylanib borayotgani asoslab berilgan. Shu bilan birga, moliyaviy va nomoliyaviy ma'lumotlarning integratsiyasi, axborotni ochiqlash sifatini oshirish hamda ichki nazorat tizimining ahamiyati chuqur yoritilgan. Natijada ishonchli va amaliy jihatdan foydali buxgalteriya hisobotini shakllantirish uchun kompleks yondashuv zarurligi ilmiy asosda xulosa qilingan.

Eng. - This article scientifically analyzes the development trends of accounting reporting in the context of the increasing complexity of corporate governance systems and the digital transformation of the economy. It substantiates that reporting is gradually moving beyond a traditional set of indicators and is becoming an effective tool for information exchange among stakeholders. At the same time, particular attention is paid to the integration of financial and non-financial information, improving the quality of information disclosure, and the importance of the internal control system. As a result, the study concludes that a comprehensive approach is necessary to ensure the formation of reliable and practically useful financial reporting.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ buxgalteriya hisobotlari, korporativ boshqaruv, moliyaviy shaffoflik, raqamli transformatsiya, integratsiyalashgan hisobot, ichki nazorat tizimi, axborotlarni oshkor etish.

❖ accounting reports, corporate governance, financial transparency, digital transformation, integrated reporting, internal control system, information disclosure.

Kirish.

Zamonaviy iqtisodiy va institutsional rivojlanish sharoitida buxgalteriya hisobotining funksional mazmuni tubdan transformatsiyaga uchramoqda. U an'anaviy

tarzda faqat moliyaviy natijalarni qayd etish bilan cheklanib qolmay, balki korporativ boshqaruv tizimida strategik axborot platformasi sifatida shakllanmoqda. Shu bois, mulkdorlar, kuzatuv kengashlari, investorlar

va kreditorlar uchun hisobot oddiy natijaviy ko'rsatkichlar yig'indisi emas, balki xo'jalik faoliyatidagi o'zgarishlar dinamikasi, risklar tabiati, biznes model barqarorligi hamda boshqaruv qarorlarining samaradorligini aks ettiruvchi kompleks axborot manbai sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shu bilan birga, korporativ boshqaruv tizimlarining institutsional jihatdan murakkablashuvi, global raqobat muhitining kuchayishi, regulyator talablarining ortib borishi hamda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hisobotni shakllantirish metodologiyasini qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Natijada hisobot amaliyotida shakliy yondashuvdan mazmuniy yondashuvga o'tish tendensiyasi kuchayib, axborotning taqqoslanishi, dolzarbligi va tahliliy qiymatiga ustuvor ahamiyat berilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, buxgalteriya hisobotini shakllantirishning zamonaviy yo'nalishlarini chuqur ilmiy o'rganish, ularning nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish hamda amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Buxgalteriya hisobotini shakllantirishning zamonaviy yo'nalishlari xorijiy hamda mahalliy olimlar tomonidan keng miqyosda o'rganilmoqda. Bu, eng avvalo, korporativ boshqaruv tizimida hisobotning ahamiyati tobora ortib borayotgani hamda uning axborot qiymatini oshirish zarurati bilan izohlanadi.

Xorijiy tadqiqotchilar buxgalteriya hisobotini faqat moliyaviy natijalarni aks ettiruvchi vosita sifatida emas, balki boshqaruv va axborot almashinuvi jarayonining muhim instrumenti sifatida talqin etadilar. Xususan, C. Horngren o'z ilmiy ishlanmalarida hisob axborotining boshqaruv qarorlarini qabul qilish va resurslardan foydalanish samaradorligini baholashdagi muhim rolini

alohida ta'kidlaydi [3]. Shu bilan birga, D. Kieso va J. Weygandt zamonaviy hisobot turli manfaatdor foydalanuvchilar uchun ishonchli, taqqoslanadigan hamda dolzarb axborotni taqdim etishi zarurligini qayd etadilar [4].

Ilmiy adabiyotlarda hisobotni shakllantirishning konseptual asoslariga ham alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, IFRS moliyaviy hisobotning konseptual asoslarida xo'jalik operatsiyalarining iqtisodiy mazmunini to'g'ri aks ettirish, shuningdek, axborotning asosiy sifat xususiyatlari — dolzarblik va ishonchlilikni ta'minlash zarurligi belgilab berilgan [5]. Bu esa buxgalteriya hisobotini shakllantirishda shakliy yondashuvdan mazmuniy yondashuvga o'tish tendensiyasi kuchayib borayotganini anglatadi.

R. Kaplan va R. Cooper tadqiqotlarida hisob va boshqaruv jarayonlarini integratsiyalash masalasiga alohida urg'u berilib, ushbu yondashuv hisobotning tahliliy ahamiyatini oshirish hamda undan strategik boshqaruvda samarali foydalanish imkonini berishi asoslab berilgan [6]. Shu bilan birga, J. Hope va R. Fraser an'anaviy budjetlash tizimlaridan voz kechib, moslashuvchan boshqaruv mexanizmlariga o'tish zarurligini ta'kidlaydilar, bu esa o'z navbatida hisobotning mazmuni va tuzilmasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [7].

Mahalliy olimlar ham mazkur yo'nalish rivojiga salmoqli hissa qo'shib kelmoqdalar. Xususan, A.X. Pardayev buxgalteriya hisobotini xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini nazorat qilish va tahlil etishda muhim boshqaruv vositasi sifatida baholaydi [8]. T.Sh. Shodiyev esa iqtisodiyotning raqamlashtirilishi sharoitida hisobning metodologik asoslarini takomillashtirish zarurligini alohida ta'kidlaydi [9].

O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobotini shakllantirishning me'yoriy-huquqiy asosini "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun hamda buxgalteriya hisobining milliy standartlari tashkil etib, ular aktivlarni tan olish, baholash va axborotni ochiqlash tartibini

tartibga soladi [1]. Soʻnggi yillarda moliyaviy hisobotni xalqaro standartlar asosida yuritishga oʻtish boʻyicha amalga oshirilayotgan islohotlar alohida ahamiyat kasb etib, bu Prezident qarorlari va tegishli normativ-huquqiy hujjatlarda oʻz ifodasini topgan [2].

Shunday qilib, olib borilgan ilmiy manbalar tahlili shuni koʻrsatadiki, zamonaviy buxgalteriya hisobotining rivojlanishi uning tahliliy ahamiyatini oshirish, turli koʻrinishdagi axborotlarni integratsiyalash hamda korporativ boshqaruv tizimidagi rolini kuchaytirish yoʻnalishida kechmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy iqtisodiy sharoitlarni inobatga olgan holda hisobotni shakllantirishning metodologik va amaliy yondashuvlarini yanada takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda.

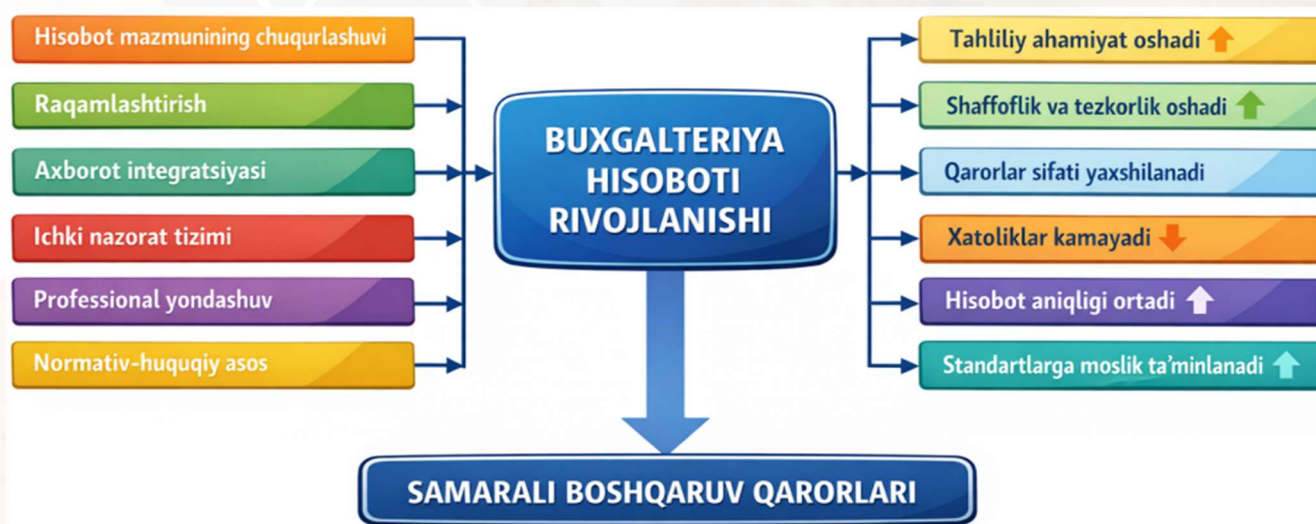
Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi buxgalteriya hisobotini korporativ boshqaruv tizimida shakllantirishning zamonaviy yoʻnalishlarini kompleks yondashuv asosida oʻrganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida umumilmiy hamda maxsus tadqiqot usullari uygʻun holda qoʻllanilib, muammoni har tomonlama tahlil qilish va olingan natijalarning ilmiy asoslanganligini taʼminlash imkonini berdi.

Tadqiqot davomida tahlil va sintez usullaridan foydalanilib, buxgalteriya hisobotining boshqaruv tizimidagi axborot elementi sifatidagi mohiyati ochib berildi hamda uning raqamli transformatsiya sharoitidagi rivojlanish jarayonlari aniqlashtirildi. Shuningdek, taqqoslash usuli yordamida milliy va xalqaro yondashuvlar, xususan, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablari hamda amaldagi normativ-huquqiy baza oʻzaro qiyosiy tahlil qilindi. Bu esa metodologik yondashuvlardagi oʻxshashlik va farqlarni aniqlash hamda ularni yaqinlashtirishning ustuvor yoʻnalishlarini belgilash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Oʻtkazilgan tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, zamonaviy korporativ boshqaruv sharoitida buxgalteriya hisobotida sezilarli oʻzgarishlar yuz bermoqda. Mazkur oʻzgarishlar xoʻjalik operatsiyalarini faqat shakliy aks ettirishdan ularning iqtisodiy mazmunini chuqurroq ochib berishga oʻtish bilan tavsiflanadi. Ilmiy manbalar hamda normativ-huquqiy hujjatlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, anʼanaviy hisobot modeli bugungi kunda axborot foydalanuvchilarining talablarini toʻliq qondira olmayapti, ayniqsa, iqtisodiyotning raqamlashtirilishi va biznes jarayonlarining murakkablashuvi sharoitida.

1-rasm. Buxgalteriya hisoboti rivojlanishi

Ushbu chizmada buxgalteriya hisobotini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar va ularning natijalari tizimli ravishda aks ettirilgan.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, buxgalteriya hisobotining rivojlanishi asosan raqamli texnologiyalar ta'siri hamda korporativ boshqaruv tizimining murakkablashuvi bilan chambarchas bog'liq. Natijada, asosiy e'tibor ma'lumotlarni oddiy taqdim etishdan ko'ra, ularning iqtisodiy mazmunini ochib berish va boshqaruv qarorlaridagi ahamiyatini kuchaytirishga qaratilmoqda.

Shu bilan birga, raqamlashtirish hisobot jarayonlarida shaffoflik darajasini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Ammo tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, faqatgina raqamli texnologiyalarni joriy etish hisobot sifatining oshirishini to'liq ta'minlay olmaydi, agar tegishli metodologik asos hamda samarali ichki nazorat tizimi shakllantirilmagan bo'lsa.

Tadqiqotda ichki nazoratning hisobot ma'lumotlarining ishonchliligini ta'minlashdagi o'rni alohida o'rganildi. Natijalarga ko'ra, samarali tashkil etilgan nazorat tizimi axborotdagi xatolik va buzilishlar xavfini kamaytiradi, foydalanuvchilar ishonchini oshiradi hamda korxonaning bozordagi barqaror mavqeini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ayrim holatlarda ichki nazoratning faqat rasmiy xarakterga ega bo'lishi uning amaliy samaradorligini pasaytirishi kuzatildi.

Tadqiqot natijalari yana shuni ko'rsatdiki, buxgalteriya hisobotining sifatini oshirishda professional yondashuv va mutaxassisning baholovchi fikri muhim ahamiyatga ega. Xo'jalik operatsiyalari murakkablashib borayotgan sharoitda baholashga oid ko'rsatkichlarning ahamiyati ortib, bu esa mutaxassislardan yuqori malaka, chuqur bilim va katta mas'uliyatni talab etadi.

1-jadval

Buxgalteriya hisobotini rivojlantirishning asosiy omillari va ularning natijalari*

Yo'nalish / omil	Mazmuni	Natija (ta'siri)
Hisobot mazmunining chuqurlashuvi	Xo'jalik operatsiyalarini shakliy emas, iqtisodiy mazmun asosida aks ettirish	Hisobotning tahliliy ahamiyati oshadi
Raqamlashtirish	ERP tizimlar, avtomatlashtirilgan hisob va elektron hujjat aylanishi	Shaffoflik va tezkorlik oshadi
Axborot integratsiyasi	Moliyaviy va nomoliyaviy ma'lumotlarni birlashtirish	Boshqaruv qarorlarining sifati yaxshilanadi
Ichki nazorat tizimi	Hisobot ma'lumotlarini tekshirish va monitoring qilish	Xatoliklar kamayadi, ishonchlik oshadi
Professional yondashuv	Mutaxassislarning baholash va qaror chiqarishdagi roli	Hisobot sifati va aniqligi ortadi
Normativ-huquqiy asos	Qonunlar va standartlar asosida hisob yuritish	Hisobotning standartlarga mosligi ta'minlanadi
Kompleks yondashuv	Hisob, nazorat va texnologiyalar uyg'unligi	Samarali boshqaruv qarorlari qabul qilinadi

*Mualliflar tadqiqotlari natijasida shakllantirildi.

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, buxgalteriya hisobotini rivojlantirish kompleks yondashuv asosida amalga oshirilishi zarur bo'lib, bunda

raqamlashtirish, ichki nazorat va axborot integratsiyasi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, olib borilgan tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobotini yanada rivojlantirish uning axborot qiymatini oshirish, turli turdagi ma'lumotlarni integratsiyalash hamda ichki nazorat tizimini takomillashtirishga yo'naltirilishi lozim. Faqat kompleks yondashuv asosida shakllantirilgan hisobot zamonaviy korporativ boshqaruv talablariga javob berib, samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy korporativ boshqaruv sharoitida buxgalteriya hisobotining mazmuni va funksional ahamiyati sezilarli darajada kengayib, u moliyaviy natijalarni oddiy qayd etish vositasidan boshqaruv qarorlarini axborot bilan ta'minlovchi strategik tizimga aylanmoqda. Shaffoflikka bo'lgan talablarning ortib borishi, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi hamda biznes jarayonlarining murakkablashuvi hisobotni shakllantirishga nisbatan yondashuvlarni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, buxgalteriya hisobotining rivojlanishida ustuvor yo'nalishlar sifatida xo'jalik operatsiyalarining iqtisodiy mazmuniga ustunlik berish, moliyaviy va nomoliyaviy axborotni integratsiyalash, hisob va hisobot jarayonlarini raqamlashtirish, axborotni ochiqlash darajasini kengaytirish hamda ichki nazorat tizimini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yo'nalishlarning amaliyotga tatbiq etilishi hisobotning ishonchliligi va tahliliy qiymatini oshiradi hamda korporativ munosabatlar ishtirokchilari o'rtasidagi axborot nomutanosibligini kamaytirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, sifatli buxgalteriya hisobotini shakllantirish zamonaviy metodologik yondashuvlar, samarali ichki nazorat tizimi va raqamli texnologiyalar uyg'unligiga asoslanishi zarur. Bu esa, o'z navbatida, korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish va tashkilotning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 13-apreldagi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi № O'RQ-404 Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4611-son qarori.
3. Horngren C.T., Datar S.M., Rajan M.V. *Cost Accounting: A Managerial Emphasis*. – Pea., 2015.
4. Kieso D.E., Weygandt J.J., Warfield T.D. *Intermediate Accounting*. – Wiley, 2019.
5. IFRS Foundation. *Conceptual Framework for Financial Reporting*. – London, 2018.
6. Kaplan R.S., Cooper R. *Cost & Effect*. – Harvard Business School Press, 1998.
7. Hope J., Fraser R. *Beyond Budgeting*. – Harvard, 2003.
8. Pardayev A.X. *Boshqaruv hisobi: darslik*. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2019. – 320 b.
9. Shodiyev T.Sh. *Buxgalteriya hisobi nazariyasi: Darslik*. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2020. – 288 b.